

ASSMANN, Jan (2014)

Violencia y monoteísmo

Barcelona: Fragmenta, 128 p.

ISBN 978-84-15518-07-5

La irrupció del monoteisme és un dels fenòmens cabdals del curs de la història de les idees. Per a la història de les religions, la reducció de les divinitats a una de sola, que s'alça com l'única i autèntica, comporta innombrables conseqüències. Però la importància que té rau en el fet que el monoteisme no només està relacionat amb aspectes estrictament religiosos. Tot i la diferència avui assumida entre el pla públic i l'esfera privada dels usos de la raó, la petjada del monoteisme bíblic encara es deixa notar en àmbits com ara l'ètica o la política, per no esmentar-ne la incidència evident en l'ordenació quotidiana del temps. En aquest petit llibre, l'egiptòleg Jan Assmann hi duu a terme un breu estudi sobre les conseqüències de l'emancipació política d'Israel i la seva íntima relació amb la proclamació del déu Jahvé com l'autèntic punt de referència diví. Una proclamació que té el seu punt central en la relació entre el monoteisme i la violència.

Cal subratllar això d'«autèntic» —i no d'«únic»—, perquè, per Assmann, la realitat bíblica veterotestamentària accepta l'existència d'altres divinitats (p. 115), de manera que el que el monoteisme bíblic ofereix al seu «poble» és una contrapartida en forma de relat global davant del qual no hi caben mitges tintes. L'íntima relació entre aquesta proclamació del «Déu» únic i la seva plasmació política esdevé indestruïble. I aquest és precisament l'origen del problema per Assmann. La religió seria més rica si fos capaç d'arribar a ser un contrapoder davant la política i les estratègies de coacció que utilitza, entre les quals apareix, superlativament, la violència.

Ressona la veu de Carl Schmitt quan afirma que la política juga sempre en el terreny de l'oposició entre amic i ene-

mic. Una oposició que és més difícil de copsar en les cosmovisions politeïstes, diu Assmann, on existeix una permeabilitat acceptada i practicada a través de la qual la diferència de l'altre és viscuda com l'opció d'integrar nous espais «divins» en la pròpia cosmovisió. En canvi, amb el monoteisme, aquesta alteritat esdevé enemiga i, per tant, una revàlida, una prova que cal superar per refermar el «Déu únic». La violència religiosa és entesa per l'autor, doncs, com la violència que distingeix entre amic i enemic en un sentit religiós, és a dir, en un sentit absolut entre el que és vertader i el que és fals (p. 34).

A diferència de la violència pura, biològica, que descansa en les passions fonamentals (ira, gelosia, por), diu Assmann que la violència cultural s'explica pel joc de relacions existents en el si d'un grup social determinat, i per això regula i projecta situacions virtuals (a diferència de la pura, que és sempre immediata) que tracten d'evitar la violència pura. A mig camí entre totes dues es trobaria la violència d'estat, que no es preocupa del sistema del dret, sinó per la demarcació radical que es dona entre aquell que és amic i aquell que és enemic, i aquesta és la seva raó de ser. Com hem vist, Assmann situa la religió monoteïsta en aquest espectre, per això manté que és tan fàcil reconèixer posicions tan enconades entre Occident i Orient. Tots dos parlen el mateix idioma, tots dos divideixen el món en amics i enemics.

En el fons, la pregunta fonamental fa referència a la constitució radical del monoteisme, és a dir, a esbrinar si la relació entre amic i enemic és essencial al monoteisme o si, per contra, només concerneix un exercici «determinat» d'aquest (en aquest cas, el bíblic). Assmann intenta

contestar la qüestió de la manera següent: «[...] no em pregunto “per què el monoteisme s'imposà de manera tan violenta?”, sinó “per què la seva victòria es recordada amb el llenguatge de la violència?”» (p. 41). El món ja coneixia la violència i l'odi abans de l'arribada del monoteisme, puntualitza, per això el que més sorprèn és com un sistema que s'alça com una alternativa a la dominació violenta que existeix en el món (la tirania d'Egipte sobre el poble d'Israel) fa servir el llenguatge de la dominació violenta per reivindicar-se enfront de les altres concepcions, inclús de les que formen part de la pròpia tradició (com ara el protomonoteisme hebreu previ a la donació de la Torà).

Podria, doncs, existir una línia successòria entre la revolució monoteista del faraó Akhenatón i l'establiment del monoteisme veterotestamentari? Podria ser, però Assmann (que ha treballat molt sobre la revolució religiosa akhenatoniana) discuteix en aquest context la posició clàssica de Freud de voler veure en aquest procés un retorn de la violència física ancestral reprimida contra el pare. El seu interès rau més aviat a tractar d'entendre la constitució de l'imaginari col·lectiu que així ho afirma. Acudint als textos bíblics, tracta de mostrar què es cercava per mitjà de la confessió de Jahvé i les seves demandes sociopolítiques, que, al seu parer, es resumeixen en una concepció de la divinitat que lluita enfront dels altres déus (altres «nacions») per assegurar un món de justícia i bondat davant del crim i la lluita indiscriminada. Una lluita que implica com a primer punt la «distinció mosaica» entre religió vertadera i religió falsa i, per tant, entre amic (que cal protegir) i enemic (que cal eradicar).

Per tant, el tret distintiu i decisiu del monoteisme bíblic és la teologització de l'ètica. És la revolució fonamental que el missatge bíblic instaura. Canviant l'estructura del món, és alliberador per aquell que el proclama: Déu pren el lloc del

faraó, de manera que el centre del món és la «Llei», és a dir, l'eternitat de les normes que regeixen el món. I aquí és on entra la violència religiosa. La violència despòtica, la que serveix perquè un senyor s'enforteixi, queda inclosa en la violència pura, en l'aspecte primitiu i merament «carnal» que cal combatre. Només la legalitat sacra, la de Déu, és la que val.

La destitució dels poders terrenals és la conseqüència directa de la violència sistèmica del monoteisme bíblic. Hi ha una transmutació autèntica dels valors: els oprimits es veuen a ells mateixos com a testimonis vius del Déu viu que té zel pels seus destins. En aquest sentit, el monoteisme és viscut com un alliberament que implica un doble procés de violència: *ad extra*, contra Egipte, i *ad intra*, contra els cananeus. En tots dos casos, no hi ha terme mitjà, perquè l'enemic és sempre «enemic». Per això Assmann introdueix aquí la conversió com un altre element distintiu de la revolució monoteista. Cal un procés de penediment, de purificació (inclús de violència cultural, podríem dir), a través del qual el convers pugui assumir un abans i un després a la seva vida. Conseqüentment, les «sagrades escriptures» del monoteisme han de ser performatives: no poden dedicar-se solament a informar sobre una sèrie d'esdeveniments, sinó que, sobretot, han d'exhortar l'oient, convidar-lo (per dir-ho suaument) a reconsiderar la seva vida. Mentre totes les religions monoteistes tenen en comú aquesta escriptura performativa y la pretensió de determinar la conducta individual (p. 107), un no es pot convertir a una religió pagana.

El llibre d'Assmann és molt suggeridor pel que respecta a la seva intuïció fonamental i no li falta raó. No és casual, en efecte, que la majoria de conflictes religiosos que tenen lloc en l'actualitat remetin a credos monoteistes. Uns conflictes que, a més, vénen de molt lluny i tenen ja una llarga història d'episodis cruentos i sàdics. Amb tot, com diu Lluís

Duch a la introducció que acompanya l'edició, l'hermenèutica d'Assmann pot ser massa unilateral en el judici que fa, en tant que oblida unes altres revolucions fonamentals també provinents del monoteisme, com ara, precisament, la mateixa possibilitat de canviar l'ordre (pre)establert de les coses.

La violència ha existit i existirà més enllà del monoteisme. Una altra cosa és que, com diu Assmann, la religió monoteista semítica s'hagi emparat en la *forma mentis* de la violència per autoafirmar-se i dotar-se d'una força semàntica que, lluny d'ajudar-la, avui la desacrediti. Un fet segurament no només lamentable, sinó també pervers, al servei de les més instintives inclinacions humanes. Si a alguna cosa ens sembla que ens convida el text avui dia és, doncs, a no perdre de

vista que si bé els relats que volen transformar el món i que s'articulen en discursos i institucions «forts» poden ser estimulants, amb molta més facilitat poden esdevenir la contrapartida més empobridora i perillosa del propi relat que les sosté. Ja siguin civils o religiosos, aquests relats neixen de l'home i de la seva realitat plural i multifacètica, perquè les religions ens parlen del que és diví, però sobretot del que és humà. Per això, en la violència del monoteisme (com a paradigma de relat «fort»), ens hi veiem reflectits nosaltres mateixos. I en aquest sentit res és més lamentable i denunciable que la violència envers l'altre en nom de «la» llei, en nom de la puresa de «la» veritat administrada des de l'expertesa arrogant de saber què és el bé i què és el mal.

Miquel Seguró

Universitat Ramon Llull

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.647>

